

Doctorandă la Școala doctorală Științe Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava (România), este Directorul Agenției Naționale a Arhivelor. Domeniu de interes: Particularitățile încadrării categoriilor privilegiate din Basarabia în sistemul administrativ și de stări al Imperiului Rus în prima jumătate a secolului XIX; Arbori genealogici, spițe de neam și de moșie (sf. sec. al XVIII-lea – mijlocul sec. al XIX-lea); o categorie de documente nevalorificate din colecția de acte medievale moldovenești a ANRM (studiu arhivistic); Aspecte privitoare la clasificarea și evidența documentelor vechi moldovenești; Rolul spițelor genealogice pentru confirmarea statutului privilegiat în Basarabia în primele decenii după anexare.

Elena FRUMOSU (DARII)

UNELE CONSIDERAȚII PRIVITOARE LA DOBÂNDIREA STATUTULUI DE DVOREAN ÎN BASARABIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

După anexarea Basarabiei, administrația rusă urma să soluționeze problema compatibilității a două sisteme diferite din punct de vedere juridic-administrativ și social-economic și a încadrării elementelor sistemului funcțional din Principatul Moldovei în cele ale sistemului Imperiului Rus. „Soluția” pe care au aplicat-o și care viza reprezentanții categoriilor privilegiate moldovenești din Basarabia a fost recunoașterea drepturilor personale nepatrimoniale ale acestora în temeiul dovezilor pertinente – hrisoave, adeverințe, hotărâri ale instanțelor judecătorești, spițe genealogice, testamente, liste de zestre, alte înscrisuri în cazul actelor pierdute sau deteriorate, încadrându-i, astfel, în sistemul rus de stări al imperiului. Apoi, urma obligativitatea legalizării poziției sociale privilegiate recunoscute, ceea ce reprezintă, deja, încadrarea acestor persoane în sistemul administrativ. Legalizarea prevedea menționarea în registrele de stat, spre exemplu, în „Cartea Genealogică a Dvorenimei din Basarabia”, alte registre de evidență a populației pe categorii

sociale, a persoanelor cărora le-au fost recunoscute drepturile și eliberarea certificatelor, atestatelor, adeverințelor de tip nou după ce actele moldovenești, prezentate în comisiile speciale, erau declarate nule sau distruse. Astfel, după cum observăm, încadrarea categoriilor privilegiate moldovenești din Basarabia, în calitate de elemente sociale superioare ale ierarhiei românești, care includ toate stările boierești, a fost scoasă, din start, din ecuația încadrării, ele fiind lichidate în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În această ordine de idei, în articolul dat, vom aborda problema încadrării boierimii din Basarabia în sistemul rus de stări în temeiul drepturilor personale nepatrimoniale, confirmate de documentele vechi de familie [1].

Activitatea Comisiilor speciale pentru examinarea documentelor vechi moldovenești.

Procesul încadrării reprezentanților categoriilor privilegiate autohtone în sistemul administrativ și social-economic al Imperiului Rus prevedea, precum am arătat mai sus,

examinarea dovezilor documentare, în primul rând, pentru a confirma apartenența la o clasă superioară autohtonă, apoi a dreptului la statutul de dvorean. Procedurile se desfășurau în instanțe, în caz de încălcare a drepturilor și privilegiilor personale, recunoscute prin Regulamentul din 1812. Însă, întrucât înregistrarea abuzivă a reprezentanților categoriilor privilegiate în cea a birnicilor a luat mari proporții, implicarea statului în „soluționarea” problemei devine imperios necesară. În acest context, o importanță deosebită au avut actele de drept public: „Hrisovul lui Constantin Vodă Mavrocordat”, emis în anul 1734 și „Așezământul privilegiilor”, emis de Ecaterina a II-a în anul 1875, în temeiul cărora a fost elaborat „Regulamentul cu privire la recunoașterea calității de dvorean în Basarabia conform rangurilor și privilegiilor moldovenești” [2], act care prevedea regulile de examinare și tipurile documentelor examinate. Astfel statul se implică în recunoașterea directă a drepturilor și privilegiilor personale, evitându-se, cel puțin pentru o parte dintre petenți, procedurile judecătorești. Odată cu aplicarea acestui regulament începe procesul propriu-zis al încadrării reprezentanților categoriilor privilegiate moldovenești în sistemul rus de stări prin intermediul comisiilor speciale.

Comisiile pentru examinarea documentelor au fost instituite după modelul Comisiei Heraldice, funcțională în Rusia țaristă din anul 1722 ca structură de stat responsabilă de problemele dvorenimei. Comisia întocmea listele dvorenilor, monitoriza serviciul acestora, coopta persoanele care au atins treapta (clasa) a 8-a din „Tabelul de ranguri” [3] în categoria dvorenilor, elabora blazoane. După anul 1832 Colegiul Heraldic al Senatului, instituit în baza Comisiei Heraldice, se compunea din câteva

expediții care se ocupau de includerea persoanelor în categoria dvorenilor, operarea modificărilor numelor (de familie), elaborarea blazoanelor de familie, avansarea în grad, revizia înregistrărilor, în temeiul hotărârii Adunării Deputaților Dvorenimii, a noilor familii în Cărțile Genealogice ale Dvorenimii etc. [4].

Instituirea unor proceduri speciale de recunoaștere a drepturilor personale la statutul de dvorean în Basarabia, în opinia boierimii locale – membri ai Adunării Deputaților Dvorenimei, a fost neîntemeiată, deoarece Regulamentul din 1812, privind organizarea regiunii [5], garantându-le drepturile personale de până la anexare, nu prevedea obligativitatea recunoașterii acestor drepturi. Cu toate acestea, comisiile provizorii pentru examinarea documentelor în vederea recunoașterii drepturilor personale au fost instituite. Deși declarativ boierii din Basarabia aveau drepturi egale cu cele ale dvorenilor, procesul recunoașterii lor, în temeiul documentelor vechi de familie și confirmarea privilegiilor în conformitate cu statutul social dobândit, a început după 1821 și a durat, în opinia unor istorici, până în 1847 [6], iar ediția din anul 1901 a Listei alfabetice a familiilor de dvoreni din Basarabia, incluși în Cartea Genealogică a Dvorenimei până la 1 ianuarie 1901, denotă o perioadă și mai extinsă [7]. De altfel, folosirea în documentele epocii a cuvântului „dvorean”, pentru desemnarea boierilor din Basarabia până în anul 1821, n-a fost o formalitate [8]. Anterior aprobării „Regulamentului” din 17 februarie 1821, administrația țaristă solicita documentele moldovenești pentru confirmarea statutului boieresc. Listele pentru alegerile în Adunarea Deputaților Dvorenimii din Basarabia, la fel, au fost întocmite în temeiul documentelor vechi de familie care in-

dicau rangurile boierești și nu titulatura dvoreană. Prin urmare, până în 1821, categoria socială superioară în Basarabia a fost, totuși, boierimea, statutul boierilor fiind egalat cu cel al dvorenilor. Din acest considerent comisiile provizorii care au activat în acest scop din 1812 până în 1821 se numeau Comisii pentru confirmarea statutului de dvorean, întrucât boierimii i s-au recunoscut atât drepturile personale [9, p. 4] în temeiul Regulamentului provizoriu din 1812, cât și apartenența la clasa superioară din imperiu, cea a dvorenimei.

Angajarea reprezentanților boierimii în instituțiile administrative basarabene, inclusiv în funcții pe care aveau dreptul să le ocupe doar dvoreni [10], este încă o dovadă în acest sens. În pofida faptului, după anul 1818, administrația țaristă solicită reprezentanților categoriilor superioare moldovenești confirmarea prin acte a dreptului la statutul de dvorean, instituind deja Comisii pentru examinarea dreptului la statutul de dvorean.

Considerăm că cerințele s-au modificat ca urmare a evoluției evenimentelor politice cu implicarea Imperiului Rus în regiune. Administrația de la Sankt Petersburg a păstrat „un timp înfățișarea românească a țării, să câștige prin recunoașteri și adăugiri de drepturi toate clasele – mai toate măcar” [11, p. 3-4], susținerea Nicolae Iorga. În acest context, întârzierea organizării depunerii jurământului de credință Împăratului de către populația Basarabiei n-a fost o lipsă de interes față de această regiune [5], ci o acțiune bine chibzuită pentru perioada funcționării Regulamentului provizoriu. Influențând economic și politic stările sociale superioare autohtone, administrația intenționa să determine reprezentanții acestora să rămână în Basarabia pentru a depune jurământ de credință, într-un număr cât mai impunător.

După 1817, recunoașterea statutului superior al boierimii, care erau reprezentanți ai structurii sociale a Principatului Moldovei, devine o acțiune incomodă pentru noua administrație din Basarabia, întrucât anexarea întregii Moldove s-a transformat într-un obiectiv geopolitic irealizabil pentru moment. În anul următor, 1818, odată cu aprobarea „Regulamentului de administrare al Basarabiei”, deși s-a reiterat păstrarea drepturilor personale ale categoriilor sociale autohtone, în calitate de clasă superioară este recunoscută dvorenimea și nu boierimea. În acest context, dreptul la statutul de dvorean urma a fi recunoscut printr-o procedură specială. Inițial procesul nu a fost reglementat de acte normative locale, fiind lăsat la voia deciziilor arbitrare ale guvernatorului Basarabiei. Prin urmare, comisiile provizorii pentru examinarea actelor persoanelor care pretindeau un statut privilegiat în Basarabia au activat la indicațiile directe ale guvernatorilor, având la bază „Așezământul privilegiilor” emis de Ecaterina a II-a în anul 1785.

Practica instituirii comisiilor provizorii în Basarabia, inițial a celor pentru confirmarea statutului privilegiat, apoi și pentru recunoașterea dreptului la statutul de dvorean, a început din iunie 1814 cu ocazia întrunirii boierimii pentru desemnarea delegaților la evenimentele de la Sankt Petersburg [12]. Pentru confirmarea statutului său, boierimii i s-a solicitat prezentarea actelor pe moșii [8, p. 5]. Condiția corespundea prevederilor legislației imperiale, în temeiul cărora doar dvoreni, proprietari funciari, aveau dreptul la vot în Adunarea Deputaților Dvorenimii [13], însă nu și a celei moldovenești, potrivit căreia proprietatea funciară nu reprezenta sursa principală de venit, ci funcția [14]. A doua examinare a actelor în comisii provizorii de acest fel a avut loc în

anul 1815 la inițiativa demnitarului imperial Pavel Svinin, susținut de Mitropolitul Bănulescu-Bodoni, pentru desemnarea unui Consiliu al boierilor (*un guvern regional n.a.*) alcătuit din 12 persoane. Altă comisie provizorie pentru confirmarea statutului boierimii locale s-a instituit în legătură cu depunerea jurământului țarului, în 1816 și organizarea recensământului pe categorii sociale. La 24 septembrie 1816, generalul Bahmetiev, namestnicul Basarabiei, propune Consiliului Suprem al Basarabiei să întreprindă măsuri mai energice pentru organizarea alegerilor în Adunarea Deputaților Dvorenimii [15]. Se impune pregnant validarea unei Liste a dvorenilor (nu a boierilor!) din Basarabia, în temeiul căreia urmau să se desfășoare alegerile. Anume în această perioadă Consiliului Suprem și Departamentul II primesc ordin pentru instituirea Comisiei speciale pentru examinarea drepturilor la statutul de dvorean și a actelor care demonstrează originea nobilă a unor moșieri și a persoanelor fără proprietăți funciare sau imobiliare, dar care se foloseau de anumite grade conferite de Împărat. Membrii Comisiei au fost desemnați: Generalul Major Catarji; Consilierul de stat Ghica; Consilierul colegial Balș; Spătarii-Sturdza, Cazimir, Rosseti; Căminarul Pruncu; Bannii Rîșcanu și Bașotă; moșierii Ruso și Donici [16]. Comisia a fost obligată să preia de la Consiliu toate actele prezentate de boierime, apoi să le examineze pe ținuturi, să întocmească Procese-verbale în care să fie menționate toate actele prezentate ca dovezi. Apoi, în temeiul datelor acumulate și examinate, comisia urma să întocmească „Lista alfabetică a dvorenimii regiunii”, algoritmul fiind următorul: numele și vârsta petentului; în ce grad se află; denumirea moșiei și venitul de pe aceasta; gradele militare în care a servit armata rusă [17]. Aceași

procedură urma să fie aplicată și în cazul tendențelor fără moșii sau imobil în Basarabia. Ordinul a fost transmis Departamentului II, Dicasteriei din Chișinău, vămilor Sculeni și Izmail, administrației porturilor din Nouasuliță, Sculeni și Izmail, ispravnicilor, Serdarului de Orhei și Pârcălabului de Hotin cu indicațiile ca aceștia să informeze toți locuitorii de origine nobilă despre necesitatea prezentării dovezilor pe care le dețin în Comisia specială, pentru a fi examinate. Comisia urma să prezinte raportul și Inventarul materialului documentar examinat [17] Consiliului. Inventarele erau întocmite separat, pe categoriile petenților, întrucât, în cazul satisfacerii cererii, aceștia urmau să fie înscrși într-o anumită parte a Cărții Genealogice. Spre exemplu, pentru înregistrarea actelor petiționarilor care anterior au fost încadrați în armata imperială, sau ale urmașilor acestora, a fost întocmit următorul inventar: [17] *Anexa 1, Tabel.*

În inventar au fost înregistrate documentele depuse până în februarie 1818, în perioada activității a două Comisii speciale: cea instituită în anul 1816 și cea din 1817. Dosarele au fost examinate după principiul teritorial, pe județe, și concomitent a fost întocmită Lista neamurilor (familiilor) de dvoreni în ordine alfabetică [17], în baza căreia urma să fie aprobată „Cartea Genealogică a Dvorenimei din Basarabia”. În anul 1818 generalul Bahmetiev a convocat 45 boieri, care au votat, la 15 mai, includerea familiilor desemnate de Comisia din 1817, desființată subit, în „Lista dvorenimii din Basarabia”, în care au fost incluse 145 familii. Deja la 25 iunie 1818 boierii incluși în Listă l-au ales Mareșal al dvorenimii din Basarabia pe Dumitru Râșcanu. În luna noiembrie a aceluiași an s-a convocat prima Adunare a Deputaților Dvorenimii din Basarabia, în te-

meiul Listei indicate mai sus, provizorii și incomplete, care, la insistența a 30 boieri, urma a fi revizuită și/sau completată [8, p. 5].

Concluzii

În primii ani după anexarea Basarabiei, administrația rusă a instaurat sistemul administrativ după propriul model, „soluționând” problema încadrării elementelor sistemului social funcțional în Principatul Moldovei în cele ale sistemului Imperiului Rus prin recunoașterea drepturilor personale nepatrimoni-ale categoriilor privilegiate autohtone.

Realizarea recensămintelor pe categorii sociale, întocmirea registrelor genealogice devin, prin urmare, evenimente imperios necesare contextului administrativ și social-economic stabilit. Aceste evenimente au pregătit procesul *încadrării* reprezentanților boierimii moldovenești în sistemul administrativ și de stări al Imperiului Rus. Astfel, după aprobarea Așezământului de ocârmuire a Basarabiei din 29 aprilie 1818, având la bază „Lista dvorenilor”, întocmită în temeiul hotărârii comisiei speciale, care a examinat actele boierilor și a desemnat candidații pentru a fi incluși în „Lista dvorenilor”, au avut loc alegerile/ numirile în Adunarea Deputaților Dvorenimei.

O nouă comisie, de această data formată din ordinul generalului Inzov: *Comisia Specială a dvorenimei* [18], a fost obligată să completeze Lista dvorenimei din Basarabia, aprobată în 1818. Comisia a fost instituită, precum se menționează în Atestatul boierului Constantin Paladi, semnat la 06 iulie 1823, „din voința împăratului” la 07 februarie 1821 [19], cu zece zile înaintea aprobării „Regulamentul cu privire la recunoașterea calității de dvorean conform rangurilor și privilegiilor moldovenești”. Astfel, după mai multe încercări de-a reglementa procesele încadrării boierimii au-

tohtone în sistemul țarist de stări, guvernatorul Inzov aprobă acest document la 17 februarie 1821, pe temeiul Hrisovului emis de Constantin Vodă Mavrocordat în anul 1734.

Aprobarea în 1821 în Senat a „Cărții Genealogice a Dvorenimei din Basarabia” a semnat începutul unei etape distincte în procesul încadrării boierimii în sistemul de stări al Rusiei țariste – dobândirea dreptului la statutul de dvorean: „...pe temeiul Hrisovului lui Constantin Mavrocordat din a. 1734, sunt recunoscuți ca nobili toți aceia care au primit un rang moldovenesc de la Vel Logofăt până la Treti Logofăt, se înțelege că până la alipirea acestei regiuni la Rusia. Precum și aceia care în timpul protezmiei, adică în termenul de 18 luni fixat de turci pentru aceia care vor să se strămute, s-au învrednicit pentru meritele lor de a primi Caftan, deși nu se trăgeau dintr-o familie de nobili” [2].

Astfel se încheie perioada recunoașterii statutului privilegiat în baza documentelor vechi moldovenești de familie, prezentate la cerere. În continuare actele respective au fost înlocuite cu tipuri noi de acte personale: certificate, atestate, adeverințe, pașapoarte – emise de autoritățile Imperiului Rus.

Note și referințe bibliografice:

1. Arbure, C. Zamfir. *Basarabia în secolul XIX*, Chișinău: Editura „Novitas”, 2001, p. 646.
2. Bezviconi, Gh., *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru. Actele Comisiei pentru cercetarea documentelor nobilimii din Basarabia, la 1821*. Vol. I, București: Fundația „Regele Carol I”, 1940, 346 p.
3. Анисимов, Евгений. *Время петровских реформ*, Лениздат, 1989, с. 300.
4. Дегтярёв, Сергей. *Бессарабия в составе Российской Империи в первой половине XIX в.: по материалам полного собрания законов Российской Империи*. [Degteariov Serghei, *Basarabia în componența Imperiului Rus în prima jumă-*

tate a sec. XIX: pe baza materialelor din colecția completă de legi a Imperiului Rus]. În: *Rusin*, nr. 1(39), 2015, p. 166-177.

5. Gore, Paul. *Anexarea Basarabiei (Schită istorică)*. În: Ciobanu, Șt. Basarabia. Chișinău: Universitas, 1993, p. 165.

6. Boldur, Alexandru. *Istoria Basarabiei*. București: Editura „Victor Frunză”, 1992, p. 483.

7. ANA DGAN F. 88. inv. 2, d. 290.

8. Morozan, Vladimir. *Организация дворянского общества в Бессарабской области в 1812-1823 гг.*, с. 25.

9. Krupenschii, A. N. *Краткий очерк о бессарабском дворянстве 1812–1912*. С-П., 1912.

10. ANA DGAN, F. 88, I. 2, d. 290, 129 file.

11. Iorga, Nicolae. *Sufletul românesc în Basarabia după anexare* în „Arhivele Basarabiei, revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru”. Chișinău: Ed. „Cartea Românească”, 1929.

12. ANA, DGAN F. 2, I. 1, d. 368.

13. Жалованная Грамота на право вольности и преимущества благородного российского дворянства, СПб, 1881, пункт 63.

14. Dragnev, Demir. *Țara Moldovei în Epoca luminilor (aspecte din istoria socio-economică, politicii interne și culturii în secolul al XVIII-lea)*. Chișinău: Editura „Civitas”, 1999, p. 188.

15. ANA, DGAN F. 4, I. 1, d. 26, fila 5-7.

16. ANA, DGAN F. 4, I. 1, d. 26, fila 3.

17. ANA, DGAN, F. 88. d. 14, file 10, 11, 20, 23, 35.

18. ANR SJA Iași. F., 359, I., 2521 „Gore Paul (Pavel) Leoa (1875–1927)”, I/7, f. 1, 2-v.

19. ANR SJA Iași. F., 359, I., 2521 „Gore Paul (Pavel) Leoa (1875–1927)”, I/4, f. 1.

Anexa 1, Tabel

Nr. d/o	Ziua, luna	Conținutul petiției
1	1816 Noiembrie, 4	„Cererea feciorilor Ober Locotenentului Gheorghe Manolache, Dumitru și Ioan, care locuiesc în localitatea Hârjauca, cu anexarea în original a următoarelor acte: Certificatul prin care se adeverește că petiționarii întradevăr sunt feciorii lui; 5 acte referitoare la serviciul în armata imperială, în limba rusă. Total pe 14 file.” [13]
2	Decembrie, 11	„Cererea lui Grigore și Andrei Bandac din ținutul Soroca, localitatea Moghiliov, care este pe Nistru, cu anexarea în original a Ucazului Colegiului militar, în limba rusă și 2 acte în limba moldovenească referitoare la serviciul tatălui lor în armata imperială. Total pe 8 file.” [13]
3		„Cererea lui Radu Rusovici din Chișinău, fiul decedatului Praporscic Radu Bolgar, cu anexarea originalului unui act în limba rusă despre serviciul tatălui său în armata imperială. Total 4 file.” [13]
4	Decembrie, 19	„Cererea Praporscicului în rezervă, Ioan Mirețchii, fiul lui Feodosie Mirețchii, cu anexarea unui act în original, despre serviciul în armata imperială și 2 atestate în limba rusă. Total pe 6 file.” [13]
5	1817 Ianuarie, 12	„Cererea fiului Ober-locotenentului Postoi Sobcov care locuiește în ținutul Bender, cu anexarea actelor în original, în limba rusă și a unui act în limba moldovenească. Total pe 8 file.” [13]
6	Ianuarie, 19	„Cererea locuitorului ținutului Formozo (Frumosu), satul Costești, Harunjev în rezervă, Manuil Zaramb, cu anexarea a 2 copii și a unui Pașaport în limba rusă. Total pe 4 file.” [13]

Unele considerații privitoare la dobândirea statutului de dvorean în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea

Rezumat. În primii ani după anexarea Basarabiei, administrația rusă a instaurat sistemul administrativ după propriul model, „soluționând” problema încadrării elementelor sistemului social funcțional în Principatul Moldovei în cele ale sistemului Imperiului Rus prin recunoașterea drepturilor personale nepatrimoniale reprezentanților categoriilor privilegiate autohtone. Încadrarea categoriilor privilegiate moldovenești din Basarabia, în calitate de elemente sociale superioare ale ierarhiei românești, care includ toate stările boierești, a fost scoasă, din start, din ecuația încadrării, ele fiind lichidate în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În această ordine de idei, încadrarea boierilor din Basarabia în sistemul rus de stări și cel administrativ s-a produs prin recunoașterea drepturilor personale nepatrimoniale stipulate în Regulamentul cu privire la recunoașterea calității de dvorean conform rangurilor și privilegiilor moldovenești. Odată cu aplicarea acestui act normativ în Basarabia a fost lichidată boierimea ca stare socială.

Cuvinte cheie: Imperiul Rus, Principatul Moldova, Basarabia, drepturi personale, documente vechi de familie, categorie socială, boierime, încadrare, „dvorenime”.

Some considerations regarding the acquisition of the status of dvorean in Basarabia in the first half of the nineteenth century

Abstract. Since the first years after the annexation of Bessarabia, the Russian administration has established the administrative system according to its own model, “solving” the problem of including the elements of the functional social system in the Principality of Moldova to those of the Russian Empire system by recognizing the personal non-patrimonial rights of the representatives of the native privileged categories. The classification of the privileged Moldovan categories from Bessarabia, as superior social elements of the Romanian hierarchy, which include all the boyar estates (social categories), was removed, from the beginning, from the equation of classification, being dissolved in the first half of the 19th century. In this sense, the inclusion of the boyars from Bessarabia in the Russian social estates system and the administrative system occurred through the recognition of personal non-patrimonial rights stipulated in the Regulation on the recognition of the quality of dvorean in accordance with the Moldovan ranks and privileges. Thereafter, with the application of this normative act in Bessarabia, the nobility was liquidated as a social category.

Keywords: The Russian Empire, the Principality of Moldova, Bessarabia, personal rights, old family documents, social category, boyarship, classification, “dvorenime”.